

MUHAFAZAKAR VE GERÇEKÇİ: PROF. DR. AHMET DAVUTOĞLU

“Biz tekml elimizdekini müdafaa ve temsile, siyaset-i Osmaniyeyi takibe hasr-ı efkar ederiz. Muvaffak olduğumuz kadarı bize kalır, kalmayanı gider.”¹

E. Zeynep GÜLER*

Bu çalışmanın amacı uluslararası ilişkiler teorisinde muhafazakarlığın tarihe bakışta ve güncel gelişmeleri değerlendirirken kendini farklılaşan biçimler altında nasıl ortaya koyduğunu ele almaktır. Bu çerçevede, 2002 seçimlerinde TBMM'ye giren iki partiden biri olan ve 22 Temmuz 2007 seçimlerinden sonra da iktidar partisi konumunu sürdüren Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (AKP) ilk iktidar döneminde Büyükelçi sıfatıyla Dışişleri Bakanlığı ve Başbakanlık danışmanı, ikinci döneminde de Büyükelçi ve Birim Yöneticisi sıfatlarıyla Başbakanlık Başdanışmanı olarak görev yapan, hükümet siyaseti üzerinde etkili olan, hem Başbakan Tayyip Erdoğan'ın, hem de Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün güvendiği ve “hocam” diye hitap ettikleri Prof. Dr. Ahmet Davutoğlu'nun yazı ve konuşmaları örnek olarak incelenecektir. Yazı kapsamında, dış siyasette muhafazakar bir çerçevenin dünya ve Türkiye'nin içinden geçmekte olduğu özgün koşullarda nasıl yeniden üretildiği, hangi açılardan muhafazakar, hangi açılardan gerçekçi bir yaklaşımın hakim olduğu, bu iki tutumun birbiriyle yakın ilişkileri Davutoğlu'nun muhafazakar yaklaşımının karmaşık yapısı çerçevesinde ele alınmaya çalışılacaktır.

Anahtar sözcükler: AKP, dış politika, muhafazakarlık, yeni-Osmanlılık.

Siyaset teorisi ve uluslararası ilişkiler disiplininde *muhafazakarlık* çeşitli biçimlerde ele alınıyor. Uluslararası ilişkilerde teorik olmaktan çok dönemsel, yerel, siyasi ve pratik bir içerikle yaklaşılan muhafazakarlık meselesi daha geniş kapsamlı biçimde değerlendirilmeyi beklemektedir. Mevcut güncel analizlerde, Avrupa'daki muhafazakar partilerin seçim başarılarına ve artırdıkları toplumsal desteğe eğilen ya da Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD), özellikle George W. Bush yönetiminin bir haçlı seferi gibi örgütlediği ve uluslararası örgütleri hiçe sayan “terörizme karşı savaş” açılımlına ilişkin değerlendirmeler

* Yrd. Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi, SBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü
(zeynep.guler@gmail.com).

¹ Ahmet Ferit, “Bir Mektup”, *Üç Tarz-ı Siyaset* içinde, İstanbul, 1327, s.51-55, aktaran Masami Arai, *Jön Türk Dönemi Türk Milliyetçiliği*, çev. Tansel Demirel, İletişim Yayınları, 1994, s. 19.

mevcuttur. Uluslararası ilişkiler disiplininin *gerçekçi* ve *faydacı* yaklaşımların analitik ağırlığından kurtularak siyaset bilimi ile yakınlaşmasının çözümlene açısından yararının büyük olduğu kanısındayım. Konumuz açısından, iki disiplinin yakınlaşması, gerçekçi paradigmaya bağlı kalınarak uluslararası ilişkilerin aldığı biçimlere dair güncel ya da kısa dönemli değerlendirmelerin ötesinde, muhafazakarlığın teorik, felsefi ve siyasal öncülleri ve tarihsel örnekleri ile tanımlanması, günümüzde geçerliliğinin ve aldığı biçimlerin sorgulanması, günümüz uluslararası ilişkiler zemininde kendine nasıl bir yer bulduğunun derinlemesine tartışılması biçiminde yansacaktır.

Felsefi bir düşünce ve siyasi bir tavır olarak muhafazakarlık, mevcut siyasi, sosyal ve ekonomik düzenin değerine ve mümkün olduğunca korunması gerektiğine inanır. Bu düzen, nesiller boyunca yaratılan gelenekler ve kurumlar, zamanın ve deneyimin zorlu sınavından geçmiş ve kendini, doğruluğunu ve işlerliğini ispatlamıştır. Bu anlamda meşrudur. Değişim ise yavaş ve tedricidir. Muhafazakarlara göre, toplum süregelen ve karmaşık bir organizmadır. Yavaşça, yüzyıllar boyunca yaşanan çeşitli değişim ve deneme-yanılmalar sonucu bugünkü halini almıştır.

Bir ideoloji olarak muhafazakarlığın dönemler ve ülkeler arasında farklılıklar içeren, değişken (bukalemunvari, her duruma uyan) özelliklerinden söz ediliyor. Ancak, insan doğası, devlet ve uluslararası ilişkilere ilişkin felsefi ve teorik yapıları belirgin benzerlikler taşıyor. Muhafazakarlık üç önemli kavram aracılığıyla hareket yeteneği buluyor: *düzen*, *şüphencilik* ve *gelenek*.² Muhafazakar teorisyenler uluslararası ilişkilerde belirli bir düzenin değişmezliğini veri kabul ediyor, bu yüzden de daha çok bu düzenin nasıl yönetileceği ve korunacağı sorunu ile ilgileniyorlar. Bir ideoloji olarak değişken, farklı durum ve yerelliklerde farklı özellikler alabilen bir yapıya sahip olması, muhafazakarlığın aynı zamanda gücünü oluşturan bir faktör. Muhafazakarlığı yalnızca statükonun korunması olarak tanımlamak, çözümlene açısından yararsızdır; çünkü muhafazakarlık uzun bir tarihsel dönem içinde farklılaşan ve çeşitlenen bir ideoloji olagelmıştır. Eğer muhafazakarlığı yalnızca değişime karşı olmak ve statükonun korunması olarak tanımlarsak, gücünü ve iktidarını korumak isteyen tüm yönetici grupları bu tanıma girer ki, böyle bir genişlik çözümlene anlamında işimize yaramaz, muhafazakarlığın ayrı, özgül yönlerini ortaya koymaz. Pratikte,

² Jennifer M. Welsh, "'I' is for Ideology: Conservatism in International Affairs", *Global Society*, Vol. 17, No.2, 2003, s. 168-169.

örneğin, liberalizmin genel ilkeleri formüle edilebilirken, muhafazakarlık her ülkeye ve kültüre özgü statükonun korunmasına yönelik, özgül davranışlar ortaya koymuştur. Muhafazakarlık milliyetçiliğe benzer bir şekilde, her ülkede o yerelliğin farklı kültürel ve tarihsel yönlerine vurgu yapmış, güncel siyasal anlamda farklı konumlanışlar sergilemiş, farklı gelenekleri, kurumları ve kültürel özellikleri *muhafaza etmeyi* önermiştir.³

Muhafazakar teorisyenler uluslararası alanda belirgin bir düzenin mevcudiyetini varsayarlar. Bu düzenin iç siyasal yapılarla ilgisi, nasıl ortaya çıktığı ya da sürdürülüp sürdürülmeyeceği ile değil, daha çok nasıl korunabileceği ve yönetilebileceği sorunuyla ilgilendirler. Hangi biçimi almış olursa olsun, düzenin muhafazası doğal bir görev olarak algılanır; ulusal çapta mevcut düzenin korunması ise araçsal bir değere sahiptir. Toplumsal adalet için *düzen*, muhafazakar hükümetlerce çok vurgulanan ve ekonomik alanda bedeli emekçi sınıflar için çoğu kez ağır olan *istikrar* gereklidir.

Her tür farklılığa ve değişime karşı şüphe taşımak; bu anlamda şüphecilik muhafazakarlığın ayrılmaz bir parçasıdır. Mevcut düzen, köklü ve insan yapısından kaynaklanan değişim ihtimaline karşı korunmalıdır. Muhafazakar şüpheciliğin kaynakları arasında insanın ahlaki ve epistemolojik açıdan mükemmel olmayışı düşüncesi yer alır. Uluslararası ilişkiler gibi devasa bir yapısal gerçeğin değişim geçirmesinde maddi zorluklar vardır ve herhangi bir değişim için hem geniş bir uzlaşmaya hem de uzun bir tarihsel sürece gereksinim duyulur. Diğer yandan insanın amaçları ve arzuları arasında büyük uyumsuzluklar vardır. Bu yüzden de muhafazakarların uluslararası ilişkiler teorisine yaklaşımları çok “tedbirli”dir. Muhafazakar düşünürlerin her türden değişimi reddettiklerini söyleyemeyiz, ama değişim, yukarıda söylendiği gibi yavaş ve tedrici olmalıdır. Hızlı ve köklü değişimler toplum yapısını zayıflatır ya da istikrarı bozar, her durumda felaketle sonuçlanır.

Muhafazakarlığın önem verdiği kavramlardan biri olan *gelenek*, keşfedilmiş ya da yapılmış bir şey değildir. İnsanlık tarihi boyunca tekrarlanarak ortaya çıkan ve giderek alışkanlıklar ve adetler, daha sonra da yasalar haline alan bir şeydir. Uluslararası ilişkilerde Fransız devriminden sonra, 19.yüzyıl boyunca ortaya çıkmış, kurumsallaşmış ve bu

³ E.Zeynep Güler, “Muhafazakarlık”, H.Birsen Örs (der.), *19.Yüzyıldan 20.Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler* içinde, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2007.

anlamda geleneksel hale gelmiş yapılardan söz edilebilir. Egemen *ulus devletlerin* uluslararası sistemin yapı taşlarını oluşturması ya da gerçekçi yaklaşımın bir varsayım olarak kabul ettiği *güç ilişkilerini* ve *güç dengelerini* temel alacak olursak, örneğin uluslararası sistemin yönetilmesinde “büyük güçler”in ayrıcalıklı konumunun kabul edilmesi ve korunması böyle değerlendirilebilir.

Muhafazakar değerler, uluslararası ilişkiler teorilerinden, siyasi yaklaşımlardan, parti siyasetinden yalnızca kimilerini değil, aynı anda bir çoğunu etkileme gücüne sahiptir. Jennifer M. Welsh bu çerçevede üç yaklaşımdan söz eder: *gerçekçi muhafazakarlık*, *çoğulcu muhafazakarlık* ve *haçlı muhafazakarlık*.⁴ Uluslararası ilişkiler yaklaşımlarından *gerçekçilik* ile *muhafazakarlık* arasında ciddi bir geçişkenlik mevcuttur. İç siyasette muhafazakar tutumlar benimseyen klasik gerçekçiler, uluslararası ortama yeni ve barışçıl bir düzenin getirilebileceği konusunda karamsardırlar. Yeni-gerçekçiler güvenlik sorununun kaçınılmaz olduğu, düzenin korunması konusunda kurumların etkinliği ve siyasi gücün sınırlılığı üzerinde dururlar. Welsh’e göre gerçekçiler insan doğası ve akılcılık konusunda farklı perspektiflere sahip olsalar da, nihayetinde muhafazakar bir yönelime sahiptir.

Günümüzde uluslararası ilişkiler ortamında muhafazakarlık çeşitli iç gerilimler taşımaktadır. Değişime ilişkin olanı bunların başında gelir. Gerçekçiler insan doğası ve uluslararası düzeni bir tür yeknesaklık, tekrar ediş şeklinde görür. Hızlı değişim ve devrimlerin oluşma olasılığı çok düşüktür. İkinci gerilim noktası ulus kategorisi ile ilişkilidir. Gerçekçiler için ulus-devlet uluslararası ilişkilerin temel aktörü, tüm hareketlerin itici gücüdür. *Çoğulcular* bu konuda paylaşılmış kurallara, değerlere ve uluslararası kurumlara önem verir. Onlara göre uluslararası ilişkiler alanında milliyetçi yaklaşımların varlığı önemli bir sorun oluşturur. Ulusal çıkara bağlılık dışı, uluslararası ilişkiler alanına döndüğünde bir sorun haline gelir.

Uluslararası ilişkiler alanında evrensellik-yerellik tartışması, teori ve pratikte merkezi bir yer kaplayarak süreceği gibi görünüyor. Bu alanda ortak bir otorite mevcut değilken anarşik, karmaşık bir yapının ortaya çıkması “düzen” fikrini ve arayışını güçlendirmektedir. Bu da uluslararası ilişkiler alanında muhafazakarlığın -başka nedenlerin yanı sıra- güç kazanmasına neden olmaktadır.

⁴ Welsh, *agm.*, s. 175-183.

Paradoksal görülebilir ama, "... muhafazakarlık eskiyi korumaya yaptığı vurguya rağmen en çok değişime uğramış ve uğramaya açık siyasal tutumdur."⁵ Muhafazakarlığın değişen koşullara uyum sağlama yeteneğini vurgulamak gerekir. Siyasal muhafazakarlığın her zaman mevcut düzenin savunuculuğunu üstlenmesi, sabit bir referansa sadık kalmasını olanaksız hale getirir. Ama bu farklı zamanlarda yeni dönemin koşullarına uyan bir geleneksellik, tarihsellik ve dinsel yaratılmasına engel değildir.⁶ Yeni-muhafazakarlık değişen koşullara uyum sağlamayı, ekonomik alanda piyasa ekonomisini koşulsuz kabul etmeyi benimsemiştir. "Özellikle son zamanlarda bazen cemaatçi, bazen bireyci, bazen devlete karşı bazen devletçi, bazen kişisel inisiyatifçi bazen dayanışmacı tavır takınmaktadır."⁷ Nuray Mert yeni-muhafazakarlığın sağ ve sol ikilemi dışında, ötesinde bir siyasal tavır değil, klasik olarak sağ diye nitelendirilen siyasal tutumların yeni bir versiyonu olduğunu ileri sürmektedir. Yeni muhafazakar siyaset iç siyasette din ile iç içe geçmiş bir yaklaşım ve davranış sergilemekte, dış siyasette ise bu ikisini birbirinden ayırmaktadır. Örnek olarak, Bush yönetiminin oluşturduğu "savaş" meşrulaştırmasında dinden çok -haçlı seferi anlayışı- "demokrasi taşıma" gündemi öne çıkmaktadır.

İSLAM DÜNYASI VE AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ

Davutoğlu *Civilizational Transformation and the Muslim World* çalışmasında⁸ Batı yanlısı Arap rejimleri ve Türk elitleri dışta bırakarak yalnızca Yeni Dünya Düzeni ve Müslüman kitleler kurgusu üzerinden ilerler. Müttefik Güçlere ait hava kuvvetleri Güney Irak üzerinden uçarken, Bosna'da "etnik temizlik" gerçekleşmesi, Müttefiklerin bu konuda etkin bir şey yapmamış olmaları, Müslümanların Batıyla olan ilişkilerini yeniden gözden geçirmelerine neden olmuştur. Bu görüşe göre, Batılı güçler tarafından kötüye kullanılarak Müslüman ülkeleri küçük parçalara bölen ulus-devlet sistemi kriz içindedir. Bu durum, Davutoğlu'na göre, Müslüman dünyasında yeni bir bilinç uyandıracaktır. Bu yüzden, Müslüman dünyanın siyasi ajandasının değişim göstermesi beklenmelidir.⁹

⁵ Nuray Mert, "Sağ-Sol Siyaset Ayrımı ve Yeni Muhafazakarlık", *Toplumbilim*, Sayı: 7, Ekim 1997, s. 58.

⁶ *Ak*, s. 58.

⁷ *Ak*, s. 58.

⁸ Ahmet Davutoğlu, *Civilizational Transformation and the Muslim World*, Kuala Lumpur: Mahir Publications, 1994.

⁹ *Ak*, s. 104-105.

20. yüzyılda yaşanmış olan siyasi değişimler İslami siyaseti derinden etkiledi. Batılılaşma siyaseti geleneksel kavramlar ve kurumlar açısından teori ve pratik arasında bir uçurum doğurdu. Ancak yüzyılın son çeyreğinde İslam uygarlığı Davutoğlu'na göre kendini yenileyen bir dinamizm içindedir.¹⁰ Bu çalışmasında Davutoğlu, 20. yüzyıla dair tanımladığı dört aşamada uluslararası sistemin farklı yönelimleri ile İslam Dünyası'nın ilişkilerini incelemektedir. Ancak, bu çalışmada uluslararası sistemin geçerli işleyiş sisteminin dönemler içinde nasıl ve neden değiştiği ele alınmamakta, bazı dönemsel özellikler veri kabul edilmekte, bir bütün olarak kavranan "İslâm Dünyası"nın bu sistemle ilişkisi kendi içindeki farklılıklar göz ardı edilerek tanımlanmaktadır.

Yüzyılın yaklaşık olarak ilk çeyreğinde halen Osmanlı devlet düzeni ve Halifelik varlığını sürdürmekte, yönetici elitte Müslüman kitleler arasındaki ilişki bu bağ, bu meşruluk zemini üzerinden kurulmaktadır. İkinci çeyrek 1924'te Halifeliğin kaldırılması ile başlayan dönemdir. Bu dönemde, İslami kimlik ve İslami kurumlar üzerinden sosyalleşme olanakları büyük darbe almış, tüm geleneksel kavram ve kurumlar, Batılı elit tarafından marjinalleştirilmiştir.¹¹ Davutoğlu'na göre, Halifeliğin olmadığı bir dünyada Müslüman kitleler sömürgeci güçlerle karşı karşıya gelmiş, sömürgeciye karşı verilen mücadeleler sonucunda İslami ruhlarını ve kimliklerini yeniden kazanmışlardır. Bu analiz çerçevesi yalnızca Müslüman dünyayla sınırlı olduğu için Davutoğlu'nun sömürgeci güçlerin dünyanın diğer yerlerindeki hedefleri ve amaçları ve onlara karşı verilen mücadelelere dair bir değerlendirmesi yoktur. Klasik yapısıyla Müslüman dünyanın sınırları Birinci Dünya Savaşı öncesi Osmanlı Devleti tarafından çizilmektedir. Burada "düzeni bozulmuş" geleneksel İslam siyasetinin temel coğrafi alanı olarak *Dar-ül-İslam*'dan ve yine "düzeni bozulmuş" *İslam Hukuku*'ndan söz edilmektedir. Ulus devletlerden oluşan uluslararası sistemle *Dar-ül-İslam*'ın birbiri ile uyuşmadığı ortadadır. Üçüncü aşamada Müslüman ulus-devletler ortaya çıkmıştır. Davutoğlu'na göre 20. yüzyılın son çeyreğinde sosyalizmin ve modernist paradigmanın çöküşüyle, İslami uygarlığın parametreleri yeniden canlanmıştır. Yeni bir uygarlık eksenini oluşturmanın önündeki engellere ve yaşanan krizlere karşılık uzun vadede İslami siyaset yeni bir dönüşüm geçirecek ve canlılık kazana-

¹⁰ Ak, s. 105.

¹¹ Ak, s. 106.

caktır. İslam dünyasında entelektüel, ekonomik ve siyasi düzeylerdeki krizler rasyonel, kendine güvenli ve uzun vadeli projelerle aşılabacaktır.¹² Bütün bunlar ve İslam dünyasından beklentiler Davutoğlu'nun kendisini bu türden bir çerçeveye yerleştirdiğini, bu genişliği düşündüğünü göstermektedir.

Davutoğlu, 1998 yılında yayınlanan bir çalışmasında, Soğuk Savaş sonrası dönemin uluslararası ortamına değinir. Bu çerçevede ele aldığı Türkiye'nin içinde bulunduğu bölgeye ilişkin bir boşluk saptaması yapar. Sovyet sisteminin çökmüş olması çeşitli nedenlerle İslam dünyasının stratejik konumunu güçlendirmiş, ancak diğer yandan sistem içi çelişkiler artmıştır. Bölgedeki kaotik atmosfer jeopolitik ve jeoekonomik alanda bir boşluk yaratmaktadır. "Uygarlıklar çatışması"ndan stratejik açıdan yarar sağlamaya çalışmak uluslararası sistemde büyük mücadelelere yol açacaktır. Davutoğlu'na göre, ABD bu türden sorunların aşılması için kilit bir rol üstlenmiştir. ABD'nin Soğuk Savaş sonrası dönemde küresel krizler karşısında kendi stratejisini net bir biçimde ortaya koymaması, bölgesel krizlerin büyümesine neden olan güç boşlukları yaratmaktadır. Davutoğlu, ABD'ye, Avrasya'da ortaya çıkabilecek stratejik maceracılığa karşı izolasyonist bir politika izleyemeyeceğini söyler, Batı dışı, özellikle Müslüman ülkelerle işbirliği içinde daha müdahaleci bir rol üstlenmesini tavsiye eder.¹³

STRATEJİK DERİNLİK...

Ahmet Davutoğlu uluslararası ilişkiler ve dış siyaset açısından Osmanlı-Türk mirasını bir bütün olarak ve sürekliliği içinde ele aldığı *Stratejik Derinlik* başlıklı çalışmasında "ülkenin geleceğine alternatif bakış açıları getirecek stratejik analiz çerçevesine ihtiyaç var" diyerek bu doğrultuda bir katkı yapmak istediğini belirtir.¹⁴ Bu çalışmada, Türkiye ve çevresinde yer alan jeo-stratejik bölge Türkiye Cumhuriyeti'nin ulusal çıkarları açısından, Türkiye'nin stratejik derinliğini açıklayacak şekilde yeniden tanımlanmaktadır. Davutoğlu, günümüzde uluslararası alanda risklerin azaldığını düşünmektedir: "Bugün ne asrın başında olduğu gibi herhangi bir sömürge topluluğunun üyesi olma baskısı,

¹² Ak, s. 113.

¹³ Ahmet Davutoğlu, "The Clash of Interests: An Explanation of World (Dis)Order", *Perceptions: Journal of International Affairs*, v.2, no.4, December 1997-February 1998, s. 12.

¹⁴ Ahmet Davutoğlu, *Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu*, Küre Yayınları, 19.baskı, Kasım 2004 (1.b – Nisan 2001).

ne de Soğuk Savaş döneminin çift kutuplu yapısının getirdiği ideolojik nitelikli kategorik ayırım çizgileri temel belirleyici olma özelliğine sahiptirler.”¹⁵

Davutoğlu, Türkiye'nin Soğuk Savaş sonrasında alanının genişlediğini ileri sürmekte, ABD ile kurulduğu savunulan stratejik ittifakı da bu temele oturtmaya çalışmaktadır. Türkiye'yi çevreleyen “yakın kara, yakın deniz ve yakın kıta havzaları”, coğrafi olarak da insanlık tarihinin ana damarının şekillendiği alanları kapsamaktadır. Buna göre, Soğuk Savaş sonrası dönemin getirdiği dinamik uluslararası ve bölgesel konjonktürde en yakın havzasından başlayarak dışa açılması kaçınılmaz olan Türkiye'nin stratejik derinliğinin yakın kara, yakın deniz ve yakın kıta bağlantıları ile yeniden tanımlanması ve bu derinliğin jeopolitik, jeoekonomik ve jeokültürel boyutlarının dış siyaset parametreleri olarak kapsamlı bir şekilde yeniden değerlendirilmesi gerekmektedir.

“Dinamik bir uluslararası çevrede kendileri de dinamik bir değişim süreci içinde bulunan toplumların önünde temelde üç farklı psikolojiye dayanan üç farklı alternatif vardır: Birincisi, kendi dinamizmini sınırlayan statik bir tavrı benimseyerek uluslararası yapının dinamizminin geçmesini beklemek ve bütün tanımlama ihtiyaçlarını uluslararası sistemin istikrara kavuşmasına kadar ertelemektir. Eğer bir toplum kendi dinamizmini yönlendirme konusunda özgüvene sahip değilse, kendi dinamizminden korkuyorsa ve kendisini bu nedenle statik tanımlamalar içinde tutmaya çalışıyorsa bu yolu tercih edecektir.

İkincisi, kendi dinamizminin odaklandığı güç unsurlarını anlamlandırmaksızın uluslararası dinamizmin akışına kendini kaptırmaktır....

Üçüncüsü ise kendi dinamizminin potansiyelini uluslararası dinamizmin potansiyelinde bir güç parametresi haline dönüştürebilme çabası içine girmektir.”¹⁶

Bu anlayışı gerçekçi paradigma açısından değerlendirecek olursak, Davutoğlu bir ulus-devlet olarak Türkiye'nin sahip olduğu güç ve kudret olanaklarını sıralamakta, bunların değişen uluslararası çerçevede nasıl işe yarayacak hale getirileceğini ve bir güç potansiyeli oluşturacağını araştırmakta, bir güç parametresi haline getirmeye çalışmaktadır. Dış siyaset açısından NATO, AGİT, ECO, İKÖ, KEİ, D-8, D-20 gibi platformlar Türkiye'nin dış siyaset oluşumunda kullanabileceği temel stratejik araçlar olarak sıralanmaktadır. Davutoğlu Türkiye'de İslami siyasal hareketin oluşum sürecinde, Milli Görüş çerçevesinde 1990'ların ortalarına dek sürdürdüğü bir ana hattın NATO ve Avrupa

¹⁵ Davutoğlu, *Stratejik Derinlik*, s. 198.

¹⁶ Davutoğlu, *Stratejik Derinlik*, s. 10.

Topluluğu dışında kalma stratejisini terk etmiş “gerçekçi” bir çizgisini teoride ve pratikte başarıyla temsil etmektedir.¹⁷

Bu bakış açısına göre, küreselleşme, Türkiye açısından bir fırsat yaratmakta, Avrupa dışı bölgeleri yeniden güç paradigması çerçevesine yerleştirecek bir olanak olarak değerlendirilmektedir:

“Modernite Avrupa-Merkezli bir tarihi sürecin eseriydi; küreselleşme ise kaçınılmaz bir şekilde başta Asya olmak üzere bütün insanlık birikimini tarihin akış seyrinde tekrar devreye sokacak unsurlar taşımaktadır. (...) Tarihi birikimi etkin bir açılıma temel sağlayacak toplumların öne çıkacağı bu süreçte Türkiye tarihi derinliği ile stratejik derinliği arasında yeni ve anlamlı bir bütün oluşturma ve bu bütünü coğrafi derinlik içinde hayata geçirme sorumluluğu ile karşı karşıyadır. Staretejik açıdan mihver bir ülke olan Türkiye, bu sorumluluklarının gereğini yerine getirmesi durumunda, yeni dengelerin oluşacağı daha istikrarlı uluslararası konjonktüre daha uygun şartlarda giren merkez bir ülke konumu kazanacaktır.”¹⁸

YENİ-OSMANLILIK...

Ahmet Davutoğlu Türkiye’nin siyasi tarihine bakarken çeşitli açılardan *Osmanlıcı* olarak değerlendirebileceğimiz bir tutumu benimsemektedir. Davutoğlu, Soğuk Savaş sonrası dönemde oluşan görece yeni ve henüz dengesizliğini koruyan uluslararası ilişkiler çerçevesinde, Türkiye’nin ulusal çıkarlarının *büyük güç* olabilmekten geçtiğini, bunun olanaklarının ise Osmanlı’ya benzer genişlikte bir etki alanı oluşturması ile mümkün olacağını düşünmektedir. Güç yaklaşımını benimseyen bu konumun Türkiye açısından mantıksal uzanımı, böyle bir dönüşümün günümüz dünyasında geçerli pratik ön koşulunun ABD’ye yaslanmak olduğunun saptanmasıdır.

Yeni-Osmanlıcılık Türkiye’yi yeni muhafazakarlık, liberalizm, küreselleşme eğilimleri ile uyumlulaştırmayı hedefleyen ve etki alanı geniş bir açılım. Esas olarak da, Türkiye’ye Amerikan merkezli küreselleşme sürecinde, Amerika ile uyumlu bir misyon tarif etmeyi öngörüyor. Buna örnek olarak Fettullah cemaati faaliyetlerini verebiliriz. Dünyanın her yerinde, esas olarak da eski Sovyet cumhuriyetlerinde Fettullah okullarının açılması, hem Türkiye’nin etki alanını genişletmek olarak değerlendirildi, hem de aynı anda o coğrafyanın Batıya, Amerikan siyasetine entegre edilmesinin bir aracı olarak görüldü. Böyle olduğu için desteklendi ve güç kazandı. Ancak, küreselleşme

¹⁷ Sabri Sayarı, “Türkiye’de İslâm ve Uluslararası İlişkiler”, *Orta Doğu’da Kültürel Geçişler*, Der. Şerif Mardin, çev.Birgül Koçak, Ankara: Doğubatı, 2007, s. 233-243.

¹⁸ Davutoğlu, *Stratejik Derinlik*, s. 563.

denen süreç Türkiye tipi ülkelerin kendi nüfuz alanlarını genişletmeyi değil, tam tersine zayıflatmayı, tek merkezli bir dünya şekillenmesini öngörüyor. Türkiye açısından bu tür düşünce ve açılım denemelerinin yeni olmadığı, Turgut Özal döneminde de “Adriyatik’ten Çin Seddine” gibi denemeler yapıldığını hatırlıyoruz.

Ahmet K. Han Davutoğlu ile yaptığı görüşmede onu konumundan ötürü yeni-Osmanlıcılığın tartışmalı bir temsilcisi olarak değerlendiriyor, “kendinizi bir yeni-Osmanlıcı olarak tanımlar mısınız” diye soruyor, bu konunun Amerika’daki neo-con’larla benzer bir entelektüel konumlanışa sahip olup olmadığını, *Stratejik Derinlik* kitabının bu yaklaşımın manifestosu olup olmadığını soruyor. Davutoğlu Ahmet K. Han’ın akıllıca sorduğu soruya şu yanıtı veriyor:

“Neo-con’larla bir benzerlik kurmak bana doğru gelmiyor, özellikle Ortadoğu ve çevresindeki gelişmelere bakışta. Neo-con’ların spekülâtif fikirlerle sahip oldukları konusunda anlaşabiliriz, ancak objektif geçerliliği ve akılcı çerçevesi olan teoriler inşa ettikleri konusunda ciddi şüphelerim var. Yeni-Osmanlıcılığa gelince, biz tarihsel derinliği olan bir toplumda yaşıyoruz; ve tarihsel derinlik içinde üretilen her şey, zamanla belirli bir konjonktürde gölgede kalsa bile, daha sonra yeniden ortaya çıkar.”¹⁹

“...Türkiye’nin sabit bir verisi olan Osmanlı tarih mirasının Soğuk Savaş dönemindeki ağırlığı Soğuk Savaş sonrası dönemde önemli bir değişim geçirmiş ve Türkiye’nin gerek Balkanlarda gerekse Kafkaslarda çok daha aktif bir dış siyaset yapımına yönelmesine yol açmıştır. Son on yıl içinde Türkiye’nin gerek Balkanlar gerekse Kafkaslarda müdahil olduğu bir çok bölgesel mesele temelde bu tarih mirasının izlerini taşımaktadır.”²⁰

Davutoğlu geçtiğimiz dönemde Türkiye’nin jeokültürel çevre ile yakınlaşmasının artmış olduğunu ileri sürüyor. Bir söyleşide şu görüşleri dile getirmektedir: “Türkiye Güneydoğu’da GAP gibi bir projeye bu kadar büyük bir yatırım yapacak ama Güney Mezopotamya ile hiç ilgilenmeyecek, böyle bir şey olmaz. Tabii olarak GAP projesinin bir sonraki safhası Türkiye’nin Güney Mezopotamya ile ilgisinin uyanmasıdır.”²¹ Oysa, Türkiye’nin içinde bulunduğu bölge ülkeleriyle ilişkilerinde tam tersi bir durumun söz konusu olduğunu, bu ilişkiler içinde ulus devlet çıkarları açısından düşünüldüğünde “kaybeden” olmayı sürdürdüğünü düşündüren veriler de vardır. Tam tersi de geçerli

¹⁹ Ahmet K.Han, “The World of Business Now Spearheads Foreign Policy”, 15 Nisan-15 Mayıs 2004, çevrimiçi: http://www.turkishtime.org/27/66_2_en.asp.

²⁰ Davutoğlu, *Stratejik Derinlik*, s. 22.

²¹ “Türkiye Köprü Değil, Merkez Ülkedir”, çevrimiçi:

<http://www.yarindergisi.com/yarindergisi2/kasim02/12-13.html>, 1 Şubat 2007.

olmak üzere, siyasetler ABD'ye daha fazla mahkum hale geldikçe Türkiye bölgede herhangi bir özgün açılımı taşıyamaz hale gelmiştir.

Osmanlı Devletinin ardından kurulan yeni Cumhuriyet ve Kemalizm önemli tartışma başlıkları oluşturmaktadır: “Türkiye’de yaşanan en temel çelişki bir medeniyet çevresine siyasi merkez olmuş bir toplumun tarihi ve jeokültürel özelliklerinin oluşturduğu siyasi kültür birikimi ile siyasi elit tarafından başka bir medeniyet çevresine iltihak etme iradesi esas alınarak şekillenmiş siyasi sistem arasındaki uyum problemidir ve bu durum hemen hemen sadece Türkiye’ye has bir olgudur.”²² Bu fikir, Davutoğlu’nun başka yazı ve söyleşilerinde de tekrarlanmaktadır: “Yeni devletin bütün uluslararası mesuliyet ve iddialardan soyutlandığını ilan eden bu deklarasyon iki temel unsuru ihtiva ediyordu: (i) Uluslararası alanda iddialı bir konum yerine Misak-ı Milli sınırlarını ve ulus-devleti müdafaa stratejisi, (ii) yeni Türk devletinin yükselen Batı eksenine alternatif ya da muhalif değil, bu eksenin bir parçası olması.

“Atatürk’ün ‘Yurtta Sulh, Cihanda sulh’ ilkesinde ifadesini bulan bu yeni yaklaşım, barış-eksensiz idealist bir uluslararası ilişkiler çizgisini gösterme yanında sömürgeciliğin zirveye ulaştığı uluslararası konjonktürü göz önüne alan ve bu çerçevede sömürgeci sistemik güçlerle çatışmaktan kaçınan realist bir dış siyaset tavrını öne çıkarmaktaydı.”²³ Ona göre kimliksiz seçkinler olarak Kemalistler “...Atak ve belirleyici değil, savunmacı ve tepkicidirler. ‘Çözüm için ben varım’ ataklığına değil, ‘bunalımlarda ben yokum’ savunmasına ayarlı bir psikoloji içinde davranırlar.”²⁴

Osmanlı’dan Cumhuriyete geçilen dönemi değerlendirirken Davutoğlu *mutlak hakimiyet* ile *mutlak terk*’i iki uç olarak tanımlamaktadır: “Hakimiyetin kaybedildiği topraklar hemen terk edilmiş ve yeni hatları savunma telaşı içine girilmiştir. Bu da mutlak hakimiyet ile mutlak terk arasında kalan etki alanları oluşturma, sınır hatlarını sınır-ötesi diplomatik manevralar ile koruma, kendi stratejisini merkez edinen koalisyonlar kurma, terk edilmek zorunda kalınan topraklarda kendi stratejisine yakın siyasi elit bırakma, büyük güçler arasındaki çıkar çatışmalarını kullanarak taktik manevra alanı oluşturma gibi ara taktik formüllerin geliştirilmesini engellemiştir.”²⁵

²² Davutoğlu, *Stratejik Derinlik*, s. 83.

²³ Ak, s. 69.

²⁴ Ak, s. 33.

²⁵ Ak, s. 53.

Burada bir tür imparatorlukçu yayılmacılık düşüncesinin izlerini görmek mümkündür: “Türkiye artık Balkanlarda mutlak terkin sembolü haline gelmiş olan göçler politikasının yerini alacak alternatif ara politikalar üretmek zorundadır. Bu ara politikaların temelinde Balkanlardaki Osmanlı-islâm kültürünün canlı tutulmasının yer alması kaçınılmazdır. ...Boşnak ve Arnavutların, bağımsız devletler olarak varlıklarını sürdürme çabaları, bu tabii müttefikler ile Türkiye arasındaki ortak tarihi kültür bağı temelinin desteklenmesini gerekli kılmaktadır.”²⁶

Davutoğlu'nun yaklaşımında temel bir unsur olan yayılmacılığın izleri aşağıdaki uzun alıntıda görülebiliyor:

“Oysa bahsettiğimiz içselleştirebilme kabiliyetiyle ilgilidir bu. Gerileme döneminde bile bu içselleştirme bozulmasın diye Tanzimat Dönemi'nde Hıristiyan unsurlar dışarı çıkmasın diye Tanzimat Fermanı yapılmıştır. Gereğesi budur. Ancak, bilinen sebeplerle bu unsurlar, ayrılmayı tercih etmiştir. Osmanlı en son Arap unsurları bir arada tutma mücadelesi verdi. Sonuçta, kademe kademe Anadolu'ya çekildi. Şimdi Türkiye, benzer bir süreci önce içerde sonra dışa dönük olarak yaşama imtihanıyla karşı karşıyadır. Eğer bunu başarabilirse; yani, içselleştirebildiği ölçüde, dışarıda nüfuz edebilme imkanına sahip olacak. Aksi halde, içerde içselleştirememe ve dışarıda da nüfuz edemediği gibi dışlanma süreciyle karşı karşıya kalacak. Onun için iç siyasal parametreler artık, dış siyasal parametrelerle daha alakalı ve doğrudan irtibatlı.

Burada, Irak dolayısıyla karşı karşıya kalınan bir problem olarak Kuzey Irak meselesi çarpıcı bir misaldir. Aslında, hem Irak sınırları hem de Ortadoğu sınırları yapaydır. İngilizler'in ve Fransızların izlediği siyasetin sonucudur. Bir ortak özelliği vardır. Bütün ülkelerin denize çıkışları vardır. Denize çıkışı olmayan ülke yoktur. Suriye'nin Akabe'ye çıkışı gibi, Irak'ın Körfez çıkışı gibi. Bunun sebebi bu ülkeler, deniz ticareti yapınlar diye değildir. O zaman, hava kuvvetleri olmadığı için isteyince denizden müdahale edilebilirdi. Eğer bugün Irak bölünürse, bu gerçek etrafında düşünüldüğünde, Kuzey Irak'ta oluşacak devlet eninde sonunda tam bir kara devleti olacak ve bir komşu ülkeyle aynı pozisyona yönelmek zorunda kalacak. Ben bu senaryoyu hemen gerçeklerin bir senaryo olarak görmemekle birlikte, nihayet böyle bir durumda Ortadoğu'da var olan yapıların üstünde yeni ilişkilerini beraberinde getirecek. Esas itibarıyla Türkiye'nin kuzeyinde Irak da içinde olmak üzere mümkün olduğu kadar Kuzey Ortadoğu diyebileceğimiz bir coğrafyanın Kuzey Akdeniz'den Basra'ya kadar olan bölgenin tümünde ekonomik ve kültürel geçişkenliği artıracak şekilde bu anlamda içselleştirmeye dayalı bir politika benimsemesi durumunda etkisi daha da genişleyecektir diyebiliriz.”²⁷

²⁶ Ak, s. 54-55. Benzer bir yaklaşımı İlber Ortaylı'dan alıntılayalım: “... seyirci mi kalacağız? Kalamıyoruz; yani bugün aç olan Gürcistan bizden medet umuyor. Yangın içindeki Azerbaycan bizden medet umuyor. Asya'da bir şey olsa bize bakıyorlar. Balkanlar'da yangına uğrayan, bize bakıyor. O bakınca, biz de 'hayır' mı diyeceğiz?”, İlber Ortaylı, *Son İmparatorluk Osmanlı*, Timaş Yayınları, İkinci Baskı, Kasım 2006, s. 58.

²⁷ “Türkiye köprü değil merkez ülkedir!..”, çevrimiçi:

<http://www.yarindergisi.com/yarindergisi2/kasim02/12-13.html>, 1 Şubat 2007.

Osmanlı ile Cumhuriyet arasındaki kopuş-süreklilik tartışmasında Davutoğlu kopuşun abartıldığını, sürekliliğin vurgulanması gerektiğini düşünmektedir: “Demirel’in Türk Tarih Kurumu’nun Osmanlı Devleti’nin 700. Kuruluş Yıldönümü münasebetiyle 4-8 Ekim 1999 tarihinde tertip ettiği *Kuruluşunun 700. yılında Osmanlı Devleti* kongresinde yaptığı konuşma bu süreklilik unsurlarının yeniden değerlendirilmesi açısından ilginç unsurlar ihtiva etmektedir. Cumhuriyet’in ilk yıllarında Osmanlı’ya yönelik olumsuz tavrın, yeni rejimin yerleşebilmesi açısından bir zorunluluktan kaynaklandığını, ancak böylesi bir zorunluluğun söz konusu olmadığı günümüzde Osmanlı mirasının yeniden değerlendirilmesi gerektiği fikrinin vurgulandığı bu konuşma, Soğuk Savaş sonrası dönemin şartlarının tarihi süreklilik unsurlarının dış ilişkilerdeki ağırlığın artmış olması bakımından iç siyasi kültürün uluslararası konum ile ilgisini açık bir şekilde ortaya koymaktadır.”²⁸

AMERİKANCILIK...

Türkiye’nin etki alanını genişletme amacı metin boyunca vurgulanmaktadır. Davutoğlu’na göre, Soğuk Savaş konjonktüründe Türkiye’nin etki alanını genişletme amacı Sovyet tehdidi ve dönemin uluslararası ilişkilerinin özellikleri yüzünden engellenmiştir. “Türkiye Sovyet tehdidinden kaynaklanan jeopolitik zorunluluklarla girdiği bu güvenlik şemsiyesi (NATO) altında bulunmanın bedelini kimi zaman kendi tabii etkinlik alanının ve diğer alternatif güç merkezlerini ihmal etmek suretiyle ödeyegeldi. ...Türkiye’nin Soğuk Savaş sonrası dönemin dinamik şartlarında Asya, Afrika ve Latin Amerika gibi bölgelere açılma konusunda karşılaştığı güçlükler bu dönemin olumsuz etkileri olarak görülebilir.”²⁹

Davutoğlu’nun gerçekçiliği onu 20. yüzyılın yarısından fazlasına bakarken uluslararası alanda statükoyu ve Amerikan çıkarlarını savunur biçimde muhafazakar yapmaktadır: “Küba, Panama, Haiti gibi Amerika kıtasına yönelik müdahaleleri tek başına yürüterek bölgenin tümüyle kendi güvenlik inisiyatif alanı olduğunu gösteren ABD, diğer bütün büyük güçlerin stratejik manevra alanına giren Avrasya’ya yönelik hareketlerde kıta içi destek dengelerinin oluşmasına özen göstermiştir. Bu siyaset, aynı zamanda, hareket-öncesi meşruiyet ve hareket-sonrası düzenlemeler için uygun bir altyapı oluşturulmasını sağlamıştır.

²⁸ Ak, s. 82. (metinde 4 no’lu dipnot).

²⁹ Davutoğlu, *Stratejik Derinlik*, s. 71.

“Soğuk Savaş sonrası dönemde de bu ana çizgi sürmüştür. Soğuk Savaşın sona ermesi ve çift kutupluluğun dağılmasından sonra deniz-aşırı hava operasyonlarına ve çıkarma hareketlarına dayanan konvansiyonel müdahaleler tekrar etkin bir stratejik yöntem olarak gündeme gelmiştir. İki kutuplu sistemin dağılması ile ortaya çıkan bölgesel dengesizlikler, küresel hakimiyetini tescil etmek isteyen ABD’ye bu yönde uygun imkanlar ve konjonktürler sağlamıştır. Sovyet vetosunun etkisini kaybettiği bu dönemde BM yoluyla çıkarımlara meşruiyet kazandırılması da Amerika’ya önemli bir taktik esneklik kazandırmıştır.”³⁰

ABD’nin uluslararası ilişkiler alanına müdahale biçimleri de Davutoğlu tarafından başarılı bulunmaktadır. “Bosna bunalımını son derece etkin bir diplomasi için kullanan ABD böylece hem Avrupa’nın bunalım çözme ve güç kullanma konusundaki iç zaafılarını ortaya koymuş, hem de ABD ve NATO olmaksızın Avrupa’nın iç güvenlik meselelerinin çözülemeyeceğini göstererek fiili olarak bölgeye girme şansı elde etmiştir...”³¹

Davutoğlu yeni dönemin gerçekçi tutumunun ne olduğunu tamıyla kavramış, bu anlamda yeni bir gerçekçilik ve muhafazakarlık geliştirmiştir. Bu noktada temel bir unsur ABD yanlılığı olmaktadır: “... 19.yüzyıldan farklı olarak yeni konjonktürdeki en önemli faktör ABD’dir ki, ABD’nin bölgesel etkinliğini Germen ve Slav etkinlik alanları dışında kalan unsurlara dayandırmasını gerekli kılmaktadır. (...) Türkiye bu noktada Almanya ve Rusya’yı karşısına almadan ve bu ülkelerle diplomatik teması kesmeden, ABD ile kesişen bölgesel hesaplarının realize edilmesine çalışmalıdır.”³²

Türkiye’nin ABD ile *stratejik müttefik* olması günümüzde sıkça dile getirilmekte, ancak Bush yönetimi bu konuda herhangi bir açıklama yapmamakta, bu kavramı kullanmamaktadır. Davutoğlu *Stratejik Derinlik*’te şöyle diyor: “Türkiye’nin NATO içindeki rolünün Ortadoğu’dan çok Balkanlar ve Doğu Avrupa ile ilintilendirilmesi Balkan politikamız açısından büyük bir önem taşımaktadır. Meselenin AB ve BM forumlarında yoğunlaşması Türkiye’nin etki alanını azaltacaktır. (...) Türkiye’nin NATO içinde Ortadoğu’ya yönelik bir rol üstlenmesi Türkiye’yi risk üstlenen edilgen bir ülke yaparken, Balkanlara ve Doğu Avrupa’ya yönelik bir rol, Türkiye’yi daha etken ve kendisini dışlayan Avrupa karşısında daha güçlü kılacaktır. Böyle bir tanımlama gele-

³⁰ Ak, s. 228.

³¹ Ak, s. 295.

³² Ak, s. 315-316.

cekte bölgede Türkiye'ye yakın Boşnaklar ve Arnavutlara yakın politika geliştirmek zorunda kalacak olan ABD'nin tercihlerine de yakın olacaktır.”³³

Davutoğlu Türkiye'nin özellikle yakın çevresine ilişkin etki alanını genişletme stratejik amacı çerçevesinde ABD birliklerinin Kuzey Irak'a kaydırılmasına ve bu bölgede NATO birliklerinin konuşlandırılmasına karşı durmaktadır. Karşı çıkma nedeni olarak ABD birliklerinin Irak'ın merkezinden uzaklaşmış olmaları riskini dile getirir. Bu noktada Turgut Özal hükümeti zamanında dile getirilmiş bulunulan “Kürdistan'ın hamisi Türkiye” tezi hatırlanabilir.

İSLAM DÜNYASI..

“Kadim insanlık birikiminin en önemli unsurlarını bünyesinde barındıran, İslam medeniyet birikiminin en rafine kültürel mirasına sahip olan, Batılılaşma sürecinde ciddi bir medeniyetlerarası etkileşim alanı oluşturan Türkiye bu konumunu kalıcı bir medeniyet açılımına öncülük edecek şekilde kullanılmalıdır.” Davutoğlu'na göre yeni dönemde “Türkiye İslam Dünyası ile olan ilişkilerini yukarıda çerçevesini çizdiğimiz uluslararası konjonktür içinde yeniden değerlendirmek zorundadır. Türkiye'nin her vesile ile zikredile geldiği gibi Doğu ile Batı, Asya ile Avrupa arasında kültürel, siyasal ve ekonomik bir köprü rolünü oynayabilmesi için her iki taraf nezdinde de özgüvene dayalı güçlü bir kültürel aidiyet hissi, istikrarlı bir tavır, psikolojik reflekslerden uzak ağırbaşlı ve rasyonel bir duruş belirlemesi gerekir. İslam Dünyasına yönelik muhtemel tehdit senaryolarını Batı'ya, Batı'nın stratejik argümanlarını Doğu'ya taşıyan bir görüntü konjonktürel getiriler sağlasa da, kalıcı ve saygın bir uluslararası konum elde edilmesini imkansız kılar.”³⁴ Davutoğlu'na göre bu da yetmez; Türkiye'nin Doğu ile Batı arasında bir köprü rolü oynamaktan bir bölgesel güce ve bir merkez ülke konumuna doğru geçişi sağlaması gerekir. Merkez ülkeler tarihi, stratejik ve coğrafi derinliği olan ülkelerdir. Davutoğlu'na göre Türkiye'nin coğrafi ve tarihsel derinliğe dayanan stratejik derinliği mevcuttur.

Davutoğlu dünya çapında yaşanan sorunların yoğun bir “medeniyet bunalımı” olduğu, yalnızca bir medeniyet çatışması değil, yeni bir medeniyet sentezi ve açılımını gerekli kıldığı düşünüyor. Böyle bir konjonktürde “Türkiye tarihi derinliği ile stratejik derinliği arasında

³³ Ak, s. 321.

³⁴ Ak, s. 262.

yeni ve anlamlı bir bütün oluşturma ve bu bütünü coğrafi derinlik içinde hayata geçirme sorumluluğu ile karşı karşıyadır.” Eğer böyle bir açılımı gerçekleştirebilirse, merkez bir ülke konumu kazanacaktır. Davutoğlu Türkiye’yi diğer bir çok ülkeden farklı bir konumda görmektedir: “Bizi diğer toplumlardan farklılaştırarak tarih sahnesine özel bir konumla çıkartacak olan da temelle bu özgün niteliklerimizdir.”³⁵

Davutoğlu İslam Kalkınma Örgütü’ne de sahip olduğundan daha büyük önem atfetmektedir. İKÖ aktif olsun diye kurulmadığı gibi, aslında -tüm diğer uluslararası kuruluşlar gibi- aktif olmak kendi elinde de değildir. “İKÖ’nün Körfez bunalımında arabulucu olarak devreye girememesi ve Bosna bunalımında yeterli ağırlığı koyamaması bir yandan örgüt sekreteriyasının bu konularda etkili olabilecek bir iç yapıya, diğer yandan da yeterli siyasi irade desteğine sahip olamamasından kaynaklanmaktadır.”³⁶

Türkiye genişleme hedefine sahip bir “büyük güç” olmalıdır. Bu doğrultuda stratejik hedefler belirleyerek kendini bu çerçevede yeniden yapılandırmalıdır. Davutoğlu *Stratejik Derinlik* çalışmasında Türkiye’yi Amerika ve Avustralya dışında her yerde ulusal çıkarlara sahip bir ülke olarak kavıyor. Davutoğlu’na göre Türkiye’nin yalnızca yakın çevresine değil, örneğin Orta Asya’ya bile yönelik rasyonel bir stratejik planlama anlayışı olmalıdır.³⁷

Davutoğlu’nun Türk dış siyasetinde önemli bir yer kapladığı dönemde basında da bu konuda çeşitli yazılar ve yorumlar yer aldı. Bunlardan örnek vermek gerekirse, *Türkiye’nin Doğu’ya Yönelmesinin Anahtarı Davutoğlu* yazısına değinebiliriz.³⁸ ANKA muhabirinin Washington’dan verdiği haberde, Türkiye’nin Doğu’ya yönelmeye başladığı, Türkiye’nin dış siyasetini yeniden gözden geçirmesindeki “kilit” isminin Başbakan Erdoğan’ın başdanışmanı Ahmet Davutoğlu olduğu öne sürülüyor. Türkiye’nin yeni yönelişinin arkasında “Türkiye’nin değişen ulusal ve dini kimliği”nin de bulunduğu savunuluyor. Sovyetler Birliği’nin çöküşünün ardından Türkiye’nin dış siyaset varsayımlarını yeniden gözden geçirmeye başladığı belirtilen makalede, “Bu gözden geçirmede kilit rolü, 2002 yılında AKP tarafından oluşturulan ılımlı İslâmi hükümetin başlıca dış politika danışmanı ve profesör olan

³⁵ Ak, s. 563.

³⁶ Ak, s. 266.

³⁷ Ak, s. 499-500.

³⁸ “Türkiye’nin Doğu’ya Yönelmesinin Anahtarı Davutoğlu” (ANKA) (CN/LFT), 01.04.2007.

Ahmet Davutoğlu oynadı” deniliyor. Davutoğlu’nun, “Türkiye’nin artık tek yönlü bir dış politikasının olamayacağını, bölge ile yeniden entegre olması gerektiğini söylediği”ne dikkat çekiliyor.

Davutoğlu Türk siyasetinin 19. yüzyıldan bu yana merkez-çevre ikiliği çerçevesinde şekillendiğini, günümüzde çevrenin geleneksel değerleri ile İslami düşünce tarzının merkeze ve iktidara gelebildiğini söylüyor. *Civilizational Transformation and the Muslim World* çalışmasında yalnızca İslam dünyasında değil, dünya çapında tüm uygarlık merkezlerinde dinin küresel bir canlanma yaşadığını dile getiriyor. Devam eden bu canlanmanın 1950’lerin dogmatik modernizmine doğal bir yanıt olduğunu ileri sürüyor. Davutoğlu’na göre, 1980 ve 1990’lar yalnızca İslamın değil, ABD’de ve dünya çapında Hıristiyanlığın, Hindistan’da Hinduluğun, Çin’de Konfiçyusçuluğun yeniden canlandığı on yıllar oldu. Küresel bir olgu olarak, benzer biçimde, Müslüman ülkelerde de İslami miras yeniden canlandı.³⁹

Davutoğlu, haftalık *El-Ahram* gazetesine verdiği demeçte *Kuran-ı Kerim* konusunda şunları söylüyor: “*Kuran-ı Kerim* Müslümanların zorunlu olarak uyması gereken ayrıntılı siyasi mekanizmalar içermez. *Kuran* bize siyasal sistemin değerlerini sağlar –adalet, liyakat, eşitlik ve özgürlük– ancak insanlara bunları sağlayacak özel bir siyasi mekanizma empoze etmez. Çünkü siyasal sistemler zaman içinde değişime uğrarlar.”⁴⁰ Bu yaklaşımın dini vebelere ve değerlere bağlı olmakla birlikte kendini belirgin davranış kalıpları içine sokmama çabasına denk düştüğünü söyleyebiliriz.

Davutoğlu, MÜSİAD’da yaptığı bir konuşmada şöyle diyor: “Türk dış politikası aynı anda birçok problemle ilgilenmek durumunda. Türkiye 1960’ların, hatta 10 yıl öncesinin statik politikalarıyla uluslararası arenada tutunamaz. Artık her devlet kendi çıkarlarına göre olayları ve ilişkileri şekillendirme politikası uygulamaktadır.”⁴¹ Aynı toplantıda kendine sorulan sorulara yanıt veriyor:

“(1) Türkiye bir çevre ülke değil, merkez ülkedir. Ne AB’nin ne de Ortadoğu’nun periferisinde yer alır.

(2) Türkiye bugün artık Soğuk Savaş döneminin söylemi olan “bölgesel güç”

³⁹ Omaye Abdel-Latif, “Harmonising immutable values and ever-changing mechanisms”, *Al-Ahram Weekly*, çevrimiçi: <http://weekly.ahram.org.eg/2004/716/focus.html>.

⁴⁰ Aynı görüşme.

⁴¹ “Davutoğlu: Ritmik diplomasi uygulamalıyız”, çevrimiçi: www.musiad.org.tr, 4 Haziran 2007.

sıfatıyla tanımlanamaz. Bir merkez ülkedir ve küresel güç olma yolunda ilerlemektedir.”

Davutoğlu, iç ve dış borç toplamı 280 milyar dolar olan bir ülkenin bu iddiada olması mümkün müdür sorusuna verdiği cevapta ise “sırtımıza ağır bir yük bindirilmiş olsa da maratona çıkmalıyız. Aksi sırtımızdaki yükü daha da ağırlaştırıp bizi start noktasında bırakır”⁴² yanıtını veriyor.

THE ECONOMIST: “TÜRK DIŞ POLİTİKASI DEMEK, DAVUTOĞLU DEMEKTİR...”

Türkiye'nin Doğuya dönmeye başladığı uzun zamandır uluslararası ilişkiler çevrelerinde konuşulan bir konu. Bunun geçmiş dış siyaset hatından nasıl farklılaştığı ise hayli tartışmalı. Yakın zamanda *The Economist* dergisinde yayınlanan bir Türkiye analizinde geniş yer verilen Davutoğlu, Türkiye'nin iddialı/kendine güvenli dış siyasetinin vizyon sahibi adamı olarak tanımlanıyor.⁴³ Davutoğlu'nun Türkiye'yi bölgede bir mihver (pivot) ülke haline getirmek istediği vurgulanan bu yazıda, Türkiye'nin Osmanlı atalarının gücünü geri getirme şansını yakaladığı tarihsel bir dönemçten geçildiği ileri sürülüyor. Türkiye'nin Müslüman dünyayla uzun süredir uykuya yatmış olan ilişkilerini yenileyen AKP yönetiminin bu konuda Başbakan Tayyip Erdoğan'ın danışmanı Ahmet Davutoğlu'na çok şey borçlu olduğu söyleniyor. Yazıda, Osmanlı sultanlarının oturduğu Dolmabahçe sarayından konuşan Davutoğlu'nun Hamas liderini Türkiye'ye davet eden tutumu savunduğu, “yaptığı davetle kendini Batıdan uzaklaştırma riski alıp almadığı” sorulduğunda ise Hamas'ın seçime girmesini teşvik edenin ABD olduğunu hatırlattığı, “hal böyleyken seçim sonuçlarını kabul etmemek niye?” diye sorduğu söyleniyor. Muhafazakar ve demokrat Davutoğlu gerçekçi bir ekleme yapıyor: “Türkiye'nin amacı Hamas'ı, İsrail'i tanımayla ikna etmek”.

SONUÇ

Davutoğlu “Türkiye'yi 20. yüzyılın konjonktürel şartları içinde ortaya çıkan sıradan ulus-devletlerden ayıran tarihi miras farkının iç kapanmayı olanaksız hale getirdiği”nden söz ediyor.⁴⁴ Bu nedenle,

⁴² Aynı yerde.

⁴³ “Turkey's Foreign Policy: An Eminence Grise: The Visionary Behind Turkey's Newly Assertive Foreign Policy”, *The Economist*, 15 Kasım 2007, çevrimiçi: http://www.economist.com/world/europe/displaystory.cfm?story_id=10146653.

⁴⁴ Davutoğlu, *Stratejik Derinlik*, s. 556.

Türkiye'nin Balkanlar, Kafkaslar ve Ortadoğu'ya sırtını dönemeyeceğini ileri sürüyor. “Soğuk Savaş fiilen bitmiş olmakla birlikte Soğuk Savaş sonrası dönemin uluslararası dengelerini ve hukukunu belirleyecek olan nihai düzenlemeler ve anlaşmalar halen yapılmamıştır. Bu açıdan ele alındığında Soğuk Savaşı bitiren ateşkesler yapılmış, ancak yeni güç dengelerini yansıtan nihai düzenlemeleri de kapsayan geniş ölçekli bir yeni dünya düzeni oluşturulamamıştır.”⁴⁵ Türkiye'ye böyle bir boşlukta misyon biçiliyor.

Davutoğlu'na göre, Türkiye'nin Soğuk Savaş sonrası dönemde daha önce ödediği bedelin karşılığını aldığını söylemek güçtür. Dolayısıyla, Türkiye'nin dış siyasette kendi vizyonunu çok eksenli bir stratejik varoluş şeklinde çizmesi gerekiyor. Davutoğlu, Türkiye'yi çevresinde yer alan ve kendini de içine çeken sorunlarla uğraşan bir ülke olarak değil, güçlü bir uluslararası aktör olarak görmek istiyor. Stratejik yenilenme ihtiyacının araçlarından biri de “güçlü olana yakın olmaktır”. ABD yönetimi tarafından dillendirilmese bile, AKP çevrelerinde sıkça dile getirilen “ABD ile stratejik ortaklık” söyleminin arka planında da aynı düşünce yer alıyor: Bölgeye ilişkin Türkiye'nin genişleyen çıkarları var, ABD'nin çıkarları var, bu ikisi birbiriyle örtüşüyor. AKP hükümeti ve Davutoğlu Türk dış siyasetini bu örtüşmeden duyulan hoşnutluk ve bu gerçekçilik çerçevesinde oluşturmaya çalışıyor. Ancak, 1990'lardan itibaren geçen yıllar içinde Türkiye'nin bu bölgelerde etki alanını genişlettiğine değil, aksine kaybettiğine şahit oluyoruz. Bu bölgelere ilişkin “tarihsel sorumluluk” iddiasının boşlukta kaldığı, bu tarihsel sorumluluğun bir türlü yerine getirilemediği ve ABD'nin bölgede etki alanını genişletirken, Türk dış -ve iç- siyasetini havuç-sopa siyasetiyle dize getirmeye çalıştığını belirtmek gerekiyor. Üstelik, ödül negatif etkinin gerçekleşmemesi beklentisi olarak tezahür ediyor. Havuç Ankara'nın göbeğinde bomba patlamaması ya da borsanın ani düşüşle yerle bir olmaması olarak tarif edilebilir.

Davutoğlu Türk dış siyasetinde uygulamanın bizzat içinde olduğu süre içinde *Stratejik Derinlik* kitabında ortaya koyduğu fikirleri hayata geçirmekte zorluk çekmediğini, teoriyle pratik arasında bariz bir çekişme, bir sorun yaşamadığını dile getiriyor.

Davutoğlu'nun Türkiye'nin potansiyel gücüne ilişkin yukarıdaki değerlendirmeler ilk bakışta kulağa hoş gelmekte, ulusal onuru okşa-

⁴⁵ Ak, s. 559.

makta ve psikolojik olarak geleceğe olan güveni artırmaktadır. Ancak, dünyanın ve Türkiye'nin gerçekleri bu değerlendirmelerin ne denli tartışmalı olduğunu düşündürüyor. Türkiye'nin gelmiş olduğu noktada uzak geçmişin saygın konumunu yeniden tesis edecek ya da yurttaşlara özgür, güçlü, güvenli ve refah içinde bir gelecek sağlayacak olanakların birer birer ortadan kalkmakta olduğunu korkmadan ifade etmek gerekiyor. Türkiye'nin güç olanaklarına dair düşünceler, İran'da hakimiyetini pekiştirip Anadolu'ya bir ok hızıyla ilerleyen Selçuklu Devleti'nden başlayıp bugüne uzanan ve "Asya'ya ayaklarını sağlam basmayan bir Türkiye'nin gözlerini ve ufkunu Avrupa'ya dikebilmesi de güçtür" diye ifade edilen ok ve yay benzetmeleri⁴⁶ güçlü bir geçmiş tahayyül etmeye ve bugünkü durumdan hoşnut olmayanları memnun etmeye, "güçlüyüz", "kırmızı çizgilerimiz var" duygusuna ihtiyaç duyanları tatmin etmeye yarayabilir. Ancak Türkiye'nin ne bir bölgesel güç, ne güçlü bir müttefik ve ne de kendi yurttaşlarını mutlu ve refah içinde yaşatan güçlü bir devlet konumu mevcut. Günümüzde, içinde yaşadığımız bölgede ve küresel ölçekte sürdürülecek siyasi hattın yurttaşlarını mutlu eden ve refah içinde yaşatan, içinde bulunduğu bölgenin bütün kültürel zenginliklerinin tadını çıkartan, bağımsız ve özgürlükçü yönleri öne çıkmalıdır.

KAYNAKLAR

- Abdel-Latif, Omaya, "Harmonising immutable values and ever-changing mechanisms", Al-Ahram Weekly, çevrimiçi: <http://weekly.ahram.org.eg/2004/716/focus.htm>
- Davutoğlu, Ahmet, *Civilizational Transformation and the Muslim World*, Kuala Lumpur: Mahir Publications, 1994.
- Davutoğlu, Ahmet, "The Clash of Interests: An Explanation of World (Dis)Order", *Perceptions: Journal of International Affairs*, v.2, no.4, December 1997-February 1998.
- Davutoğlu, Ahmet, *Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu*, İstanbul: Küre yayınları, 19.baskı, Kasım 2004 (1.b – Nisan 2001).
- "Davutoğlu: Ritmik diplomasi uygulamalıyız", çevrimiçi: www.musiad.org.tr, 4 Haziran 2007.
- Ferit, Ahmet, "Bir Mektup", *Üç Tarz-ı Siyaset* içinde, İstanbul, 1327, s.51-55, aktaran Masami Arai, *Jön Türk Dönemi Türk Milliyetçiliği*, çev. Tansel Demirel, İstanbul: İletişim Yayınları, 1994, s.19.
- Güler, E.Zeynep, "Muhafazakarlık", H.Birsen Örs (der.), *19.Yüzyıldan 20.Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler* içinde, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2007.
- Mert, Nuray, "Sağ-Sol Siyaset Ayrımı ve Yeni Muhafazakarlık", *Toplumbilim*, Sayı: 7, Ekim 1997, s.55-62.

⁴⁶ Ak, s. 562.

- Ortaylı, İlber, *Son İmparatorluk Osmanlı*, Timaş Yayınları, İkinci Baskı, Kasım 2006.
- Sayarı, Sabri, “Türkiye’de İslâm ve Uluslararası İlişkiler”, *Orta Doğu’da Kültürel Geçişler*, Der. Şerif Mardin, çev.Birgül Koçak, Ankara: Doğubatu, 2007, s.233-243.
- “The World of Business Now Spearheads Foreign Policy”, Ahmet K.Han, 15 Nisan-15 Mayıs 2004, çevrimiçi: http://www.turkishtime.org/27/66_2_en.asp
- “Turkey’s Foreign Policy: An Eminence Grise: The Visionary Behind Turkey’s Newly Assertive Foreign Policy”, *The Economist*, 15 Kasım 2007, çevrimiçi: http://www.economist.com/world/europe/displaystory.cfm?story_id=10146653
- “Türkiye köprü değil merkez ülkedir!..”, çevrimiçi: <http://www.yarindergisi.com/yarindergisi2/kasim02/12-13.html>, 1 Şubat 2007.
- “Türkiye’nin Doğu’ya Yönelmesinin Anahtarı Davutoğlu” (ANKA) (CN/LFT), 01.04.2007.
- Welsh, Jennifer M., “‘I’ is for Ideology: Conservatism in International Affairs”, *Global Society*, Vol. 17, No. 2, 2003, s.165-186.